

Півавар К.С. (Віцебск)

“ЗЯМЛЯ ПАД БЕЛЫМІ КРЫЛАМІ” У. КАРАТКЕВІЧА ЯК ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧЫ ДАВЕДНІК

Лінгвакраіназнаўства – навуковы напрамак, які, з аднаго боку, уключае ў сябе навучанне мове, а з іншага, дае пэўныя звесткі пра краіну, мова якой вывучаецца. Галоўная мэта лінгвакраіназнаўства – забеспячэнне камунікатыўнай кампетэнцыі ў міжкультурных зносінах, перадусім праз адэкватнае разуменне маўлення суразмоўцы і разуменне арыгінальных тэкстаў. Бацькамі лінгвакраіназнаўства ў Расіі лічацца Я.М. Верашчагін і В.Р. Кастамараў, якія ўпершыню ўжылі тэрмін “лінгвакраіназнаўства” ў кнізе “Лінгвістычная праблематыка краіназнаўства ў выкладанні рускай мовы замежнікам”, выдадзенай у Маскве ў 1971 годзе. Цікавы той факт, што ў гэтым жа 1971 годзе выйшла кніга У. Караткевіча “Зямля пад белымі крыламі”, якую адносяць да мастацка-публіцыстычнага жанру. Аднак у сваім змесце яна мае шматлікія ўласцівасці лінгвакраіназнаўчага даведніка.

Мэта дадзенага артыкула – выявіць лінгвакраіназнаўчы патэнцыял нарысаў У. Караткевіча, прааналізаваць функцыянаванне звароту “зямля пад белымі крыламі” ў сучаснай беларускай медыяпрасторы. Метады даследавання – метады кампанентнага аналізу мастацкага тэксту, супастаўляльны метады.

“Зямля пад белымі крыламі” – твор, напісаны ў 1971 г. першапачаткова для ўкраінскага чытача і выдадзены асобнай кнігай на беларускай мове ў 1977 г. Гэта нарысы пра Беларусь, яе гісторыю, прыроду і культуру. Аўтар звяртаецца да маладога чытача і запрашае ў падарожжа па Беларусі, спрабуе паказаць характэрныя рысы роднай прыроды, прывіць любоў да роднай зямлі, зацікавіць гісторыяй беларускага народа. Як зазначыў сам аўтар, нарысы былі створаны не для таго, каб усё распавесці, а для таго, каб зацікавіць моладзь гісторыяй, прыродай ды прыгажосцю роднай зямлі. Нарысы паводле задумы павінен быць штуршком да пазнання і цікаўнасці маладога пакалення да роднай зямлі.

Галоўнай рысай лінгвакраіназнаўчага даведніка з’яўляецца шырокі ахоп матэрыяльнай і духоўнай культуры краіны, яе гістарычнага мінулага. Гэта ўласціва і нарысам У. Караткевіча. Як вядома, нарысы – гэта мастацка-публіцыстычны твор, у якім часта даюцца мастацкія апісанні, але ён амаль не дапускае вымыслу, строга прытрымліваецца паказу сапраўдных фактаў жыцця. Рэаліі, апісанья пісьменнікам, могуць быць раскласіфікаваны паводле прадметна-тэматычнага прынцыпу. Напрыклад, географічныя аб’екты, сярод якіх цэрквы, саборы, касцёлы: *Спаса-Еўфрасіннеўская царква, царква Святога Спаса, царква Святых Барыса і Глеба, Сафійскі сабор, Петрапаўлаўскі сабор*. У нарысах разглядаюцца рэкі, каналы: *Прыпяць, Дняпро, Лоша, Дзвіна, Ясельда, Агінскі канал, Бярэзінскі канал*;

адзначаны назвы азёр: *Нешчарда, Князь-возера, возера Свіцязь*, узвышшы, горы – *гара Лысая, гара Маяк, Ілінская гара* і інш.; назвы лясоў – *Бярэзінская пушча, Лепячанская пушча, Белавежская пушча, Прыпяцкі ландшафтна-гідралагічны запаведнік*; сустракаюцца назвы некаторых дрэў, раслін: *Цар-дуб, дуб Крывашапкі, Дрэва вечнасці*; кнігі – *“Евангелле”, “Аль-Кітаб”, “Біблія”, “Апостал”, “Малая падарожная кніжыца”*. У тэксце сустракаюцца назвы асобных значымых будынкаў: *Палац Румянцавых, Палац Паскевіча, Дом урада, Палац піянераў*. Сярод антрапонімаў пераважаюць імёны дзеячаў культуры, літаратуры, мастакоў пэўных перыядаў нашай гісторыі: *Адам Міцкевіч, Афанасій Філіповіч, Ян Баршчэўскі, Максім Гарэцкі, Максім Багдановіч, Янка Брыль, Ю. Пэн, М. Шагал*. Па падліках Н.І. Гушчы, у нарысах У. Караткевіча сустракаецца “954 самыя розныя, пераважна рэальныя анамастычныя адзінкі, якія ствараюць уяўленне пра час і прастору, засведчаную на яго старонках” [1, с. 145].

Другой вялікай прадметна-тэматычнай групай з’яўляюцца этнаграфічныя і бытавыя назвы, што ўключае апісанне пабудовы, адзення, ежы і напояў, звычаяў і традыцый, святаў, элементаў паводзін: *вёска, мястэчка, адрына, верашчака, хлеб, талака*; прадпрыемствы, заводы, фабрыкі – *“Брэсцкі панчошны камбінат”, “Электралямпавы завод”, кінатэатр “Партызан”, кінастудыя “Беларусфільм”, фабрыка “Кім”, фабрыка “Сцяг індустрыялізацыі”*.

Безумоўна, некаторыя статыстычныя факты, змешчаныя ў нарысе, ужо з’яўляюцца недакладнымі, састарэлымі. Па сведчанні А.А. Чарнаброва, “праца па ўкладанні лінгвакраіназнаўчага слоўніка не можа быць поўнасьцю завершана, бо культура – не статычная з’ява, а дынамічны працэс” [3, с. 38]. Толькі за апошняе дзесяцігоддзе ў нашай краіне з’явіліся новыя знакавыя рэаліі, якія сталі сімваламі Беларусі і шырока рэпрэзентуюцца ў мове, напрыклад, *Нацыянальная бібліятэка, Плошча Дзяржаўнага сцяга* і інш.

Другая рыса, якая набліжае нарысы У. Караткевіча да лінгвакраіназнаўчага даведніка, гэта актыўны зварот да моўных з’яў, іх аналіз і тлумачэнне. У сваім творы Уладзімір Караткевіч вельмі падрабязна спыняецца на апісанні жылля, прылад працы, адзення, ежы. Напрыклад, гаворачы пра прадметы хатняга ўжытку, называе *цэбар, радно, куфар, ручнікі* і г. д.: *цэбар* – шырокая круглая драўляная пасудзіна з клёпак з двума вушкамі; *радно* – тоўстае палатно з пянькі або грубай ільняной пражы, так жа называлі выраб з гэтага палатна; *рэшата* – рэч хатняга ўжытку для прасейвання мукі ў выглядзе шырокага абруча з сеткай; *карамысла* – драўляная дуга з выемкамі або кручкамі на канцах для пераносу на плячах вёдзер або іншых грузаў і г. д. Усе прадстаўленыя лексічныя адзінкі з’яўляюцца безэквівалентнымі і заслугоўваюць асаблівай увагі пры складанні лінгвакраіназнаўчага даведніка, як і зварот да беларускай фразеалогіі, парэміялогіі. Каб расказаць пра гасціннасць

беларусаў і іх здольнасць пажартаваць з сябе, аўтар ужывае прыказкі і прымаўкі, народныя жарты: *Госць як нявольнік: ляжа, хоць і ў пярыну паложасць; Добра было ў гасцях, толькі прынукі не было; Госць сядзе, куды скажусь, хоць на покуць [самае пачэснае месца – К.П.], а гаспадар, як скула, дзе захоча, там і сядзе; Пры мілым госцю і гаспадар пажывіцца; Госць першы дзень – золата, другі – серабро, а трэці – медзь, хоць дадому едзь.* Як вядома, у беларускай мове існуе шмат прыказак і прымавак пра адносінны да хлеба і хлебаробаў і найлепшы сродак паказаць у нарысах важнасць хлеба для беларускага народа – гэта працытаваць іх: *Дзе гаспадар ходзіць, там жыта родзіць; Без хлеба няма абедна; Хлеб усяму галава; Хто сее хлеб, той сее праўду; Хлеб плача, калі яго дарэмна ядуць; Лети уласны хлеб, чым пазычаная булка; Гаспадар на сваім агародзе – раўня ваяводзе; Гаспадарку весці – не лапці плесці; Якія мы гаспадары – такія нашы і двары.* Акрамя скарбаў мовы, пісьменнік актыўна ўжывае цытаты з класікі беларускай літаратуры, у сваіх нарысах змяшчае вершы Я. Купалы, Я. Коласа. М. Багдановіча і інш.

У. Караткевіч таксама актыўна ўжывае пры называнні гарадоў перыфразы: Мінск – “горад на Нямізе”, Віцебск – “горад майстроў”, Гомель – “горад зеляніны і вады”, Брэст – “брама краіны” і г. д.

Трэцяя рыса, якая збліжае нарысы з лінгвакраіназнаўчым даведнікам, – тэматычная падача матэрыялу, наяўнасць раздзелаў, параграфіў – “*Зямля мая беларуская*”, “*Камяніцы, і гмахі, і вежы*”, “*Праз дым стагоддзяў*”, “*Беларусь на куце ў хаце сваёй села*” і г. д.

Нягледзячы на адзначаныя ўласцівасці нарысаў, мы не можам аднесці прааналізаваны твор да лінгвакраіназнаўчага даведніка па некалькіх прычынах. Па-першае, мастацкая, нарысавая форма твора. Як вядома, слоўнік-даведнік падае матэрыял у строгім парадку, звычайна алфавітным. Па-другое, неаднастайнасць у выкладзе матэрыялу, адсутнасць строгай слоўнікавай формы, алфавітнага рэестра. Звычайна слоўнікавы артыкул складаецца з наступных частак: загаловачнае слова, атрыбуцыя, тлумачэнне прамога і пераноснага значэння, сітуацыйная характарыстыка, ілюстрацыйны матэрыял з мастацкай літаратуры, публіцыстыкі, фразеалогіі, парэміялогіі. Па-трэцяе, апавядальная манера выкладу, зварот да чытачоў а не сухая энцыклапедычная падача інфармацыі.

Для ўзнёсла-велічнага іменавання Беларусі У. Караткевіч стварыў апісальны выраз “зямля пад белымі крыламі”, у якім адлюстраваны нацыянальны каларыт Беларусі. Зразумела, што пад белымі крыламі разумеюцца крылы буслоў – птушкі, “якая з’яўляецца сімвалам Беларусі” [2, с. 383]. Аналіз інтэрнэт-крыніц і публіцыстычнага дыскурсу паказаў, што пад такой назвай адбываюцца выставы сучаснага мастацтва, дабрачынныя фестывалі; рэспубліканскі і абласныя конкурсы фотаработ, канцэртныя праграмы, святы аграгарадкоў, касцёлаў, выхаваўчыя

мерапрыемствы ў школах. Амбасада ЗША выпусціла насценны каляндар пад такой назвай. Сведчаннем папулярнасці гэтага выразу У. Караткевіча з'яўляецца яго пераасэнсаванне, напрыклад, зборная Беларусі па футболе названа “камандай пад беламі крыламі”; у адной з навучальных устаноў прайшло мерапрыемства, прысвечанае Чарнобыльскай трагедыі пад назвай “Чорныя крылы над Белай Руссю”. Пад чорным колерам разумеюцца трагічныя наступствы Чарнобыльскай катастрофы. Такім чынам, “зямля пад белымі крыламі” – зварот, які трывала замацаваўся як сімвалічная назва нашай краіны.

Такім чынам, геній Уладзіміра Караткевіча выявіўся ў тым, што аўтар здолеў прадбачыць патрэбы грамадства – у знаёмстве з роднай культурай, прыродай; таксама ў стварэнні ўзнёслай назвы Беларусі – “зямля пад белымі крыламі”. Разгледжаны намі твор у даступнай мастацкай форме падае найважнейшыя звесткі аб матэрыяльнай і духоўнай культуры нашага народа. Аўтар шчыра захапляецца ўсім родным і гэта яго ўлюбёнасць эмацыянальна ўздзейнічае на чытача. Таксама пісьменнік, не цікавячыся новымі плынямі лінгвадыдактыкі, стварыў у мастацкай форме першы беларускі лінгвакраіназнаўчы даведнік. У нашым даследаванні мы акрэслілі яго асноўныя рысы – шырокі ахоп матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, уважлівасць да моўных фактаў, зварот да фразеалогіі, парэміялогіі, мастацкай літаратуры, падрабязнае апісанне безэквівалентнай лексікі, у тым ліку экзатызмаў. Безумоўна, мастацкая форма, адсутнасць строгасці ў падачы матэрыялу, апавядальны пачатак адносяць твор да мастацка-публіцыстычнага жанру, аднак не выклікае сумнення той факт, што пры складанні сучаснага лінгвакраіназнаўчага слоўніка-даведніка аналіз нарысаў У. Караткевіча проста неабходны.

Літаратура

1. Гушча, Н.І. Устарэлыя онімы ў нарысе Уладзіміра Караткевіча “Зямля пад белымі крыламі” / Н.І. Гушча // Текст. Язык. Человек : сборник научных трудов : [доклады IX Международной научной конференции, г. Мозырь, 22–26 мая 2017 г.] : в 2 ч. [редколлегия: С.Б. Кураш (ответственный редактор) и др.]. – Мозырь : МГПУ им. И.П. Шамякина, 2017. – Ч. 2. – С. 145–149.
2. Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т. 8, кн. 1. П'есы. Нарыс. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1990. – 591 с.
3. Чернобров, А.А. Принципы формирования, содержание и типы лингвокультурологических словарей / А.А. Чернобров // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2014. – № 3 (19). – С. 37–47.